

ANADOLU'DA SENDİKACILIK: SİVAS ÖRNEĞİ

Adnan MAHİROĞULLARI(*)

ÖZET

Bu makale Anadolu'da Sendikalaşma faaliyetlerinin doğuşunu ve gelişimini Sivas örneğinde incelemektedir.

İl bölümde Anadolu'da Sendikalaşma çabaları genel olarak ortaya konmuştur. Çalışmanın diğer bölümleri tarihsel perspektif içerisinde ve farklı işkollarında Sivas'da Sendikacılık faaliyetlerini analiz etmektedir..

Anahtar Kelimeler:Anadolu'da Sendikalaşma, İşkolları

1.Giriş

Sendikacılık, gelişmiş batı ülkelerine göre Türkiye'ye oldukça geç giren bir kurumdur. Sendikacılığın Türkiye'ye geç girmesi, kuşkusuz sanayileşme düzeyi, bağımlı çalışanlar sayısının yetersizliği ve siyasal yapı ile yakından ilgilidir.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru çöküş sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu, içerisine düştüğü ekonomik ve siyasî çıkmazlar, ara arda patlak veren uzun süreli savaşlar nedeniyle aynı yüzyılın ortalarında Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi'ne kayıtsız kalmıştır. Diğer taraftan, batılı ülkelerin ürettiği sanayii ürünlerinin, bu ülkelerden kimilerine verilen "ayrıcılıklar"la Osmanlı topraklarına rahatlıkla girebilmesi, Türk mallarının batılı ülkelere gelen mallarla rekabet edememesi, mevcut küçük zanaat hayatının gelişmesine büyük ölçüde engel olmuştur. Dolayısıyla ülke, XIX. yüzyılın sonlarında dahi yerli sanayiini kuramamış, batılı anlamda bir "işçi" sınıfı, keza yeterli sayıda "işveren" kesimi oluşamamıştır. Nitekim 1915 yılı sanayi istatistiklerine göre Osmanlı topraklarında bağımlı olarak çalışan işçilerin sayısı sadece 15.000 rakamı civarındadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunun arifesinde İzmir İktisat Kongresi'ni toplayarak sanayileşme hamlesi başlatmak istemişse de, o yıllarda mevcut alt yapının kifayetsizliği, yeterli sermaye birikiminin olmayışı ülkenin kısa ve orta vadede sanayileşmesini mümkün kılmamış; bu durumun bir sonucu olarak Cumhuriyet sonrası bir süre toplu ilişkiler düzenine işlerlik kazandıracak boyutta bir bağımlı çalışanlar kesimi ortaya çıkmamıştır.

(*) Yrd.Doç.Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, SİVAS.

Sendikacılığın Türkiye'ye geç girmesinde yapısal etkenlerin yanısıra bir başka etken de, siyasi rejimin başlangıçta tek partili ve otoriter karakterli olmasıdır. Siyasi otorite, ülkede “cumhuriyet idaresini” kökleştirebilmek, rejime karşı muhtemel saldırıları önleyebilmek amacıyla Takrir-i Sukün Kanunu gibi yasakçı, Cemiyetler Kanunu gibi kısıtlayıcı düzenlemeleri uzun süre yürürlükte tutarak derneklerin faaliyetlerine keza sendikaların kurulmasına engel olmuştur.

Çok partili rejime geçilip, Cemiyetler Kanunu'ndaki “sınıf esasına dayalı cemiyet kurma” yasağının kaldırılması sonrasında, 1946 yılının ortalarından itibaren öncelikle İstanbul, İzmir, Zonguldak, Bursa, Adana gibi işçi kesiminin yoğun olduğu sanayi merkezlerinde ilk sendikalar kurulmuştur.

Belirli sanayi şehirlerinde başlayan sendikacılığın Anadolu'ya yayılması, kuşkusuz Anadolu şehirlerinin bazı özelliklerine göre; sanayi kuruluşları ve işçi kitlesinin boyutu ile bağımlı olarak zamanla gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, Anadolu şehirlerinde kamu iktisadi teşekküllerinin varlığı ve bu teşekküllerde çalışan işçilerinin sayısal boyutu sendikacılığın belirli sanayi kentlerinin dışına çıkmasında, Anadolu'daki şehirlere de yayılmasında belirleyici unsurlar olmuştur. Dolayısıyla Anadolu şehirlerinde sendikacılık, özel sektörden ziyade genel olarak devletin işveren olduğu demiryolları, karayolları, askeri dikimevleri, madenler ve kamu iktisadi teşebbüsü nitelikli fabrikalarda çalışan işçilerin çabalarıyla başlatılmıştır.

Bu çalışmada, Sivas'ta işçi sendikacılığı işkollarına göre ele alınarak, sendikaların kuruluşu, gelişimi, faaliyetleri ve sendikal yoğunluk oranları 1949-1963, 1963-1983 ve 1983'ten günümüze kadar olmak üzere üç dönemde incelenmiştir.

2. Anadolu'da Sendikalaşma Çabaları

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin çoğulcu demokratik parlamenter rejimli batılı ülkelerin oluşturduğu bloğun içinde yer alması, kuşkusuz tek partili rejimden çok partili siyasi rejime “geçiş süreci”ni hızlandıran önemli bir etken olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, 1945'in sonlarından itibaren çok partili hayata geçmiş; 1946 yılı ortalarında, 3512 sayılı 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu'nda 4919 sayılı yasayla değişiklik yapılarak sendikacılığı yakından ilgilendiren “sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz.” hükmü kaldırılmıştır.

Cemiyetler Kanunu'ndaki değişiklik sonrasında başta işçi kesiminin yoğun olduğu İstanbul, İzmir, Adana Zonguldak, Bursa gibi şehirlerde sendikalar kurulmaya başlamış; bir yıl sonra sendikacılığın yasal boyutlarını çizen “1947 tarih ve 5018 sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun” yürürlüğe konulmuştur.

Sendikacılığın sanayi tesislerinin bulunduğu belirli şehirlerin dışına çıkışı, Anadolu'ya yayılışı yukarıda belirtildiği gibi yerleşim birimlerinde sanayi tesislerinin ve yeterli sayıda bağımlı çalışan işçi kesiminin oluşmasına

bağlı olarak zamanla gerçekleşmiştir. Bu nedenle sendikacılık, bazı Anadolu şehirlerinde 1947 sonrası teşkilatlanma fırsatı bulurken bazılarında ancak 1950'li yılların sonlarına doğru taban oluşturabilmiştir.

Sendikacılığın Anadolu'ya yayılmasında işçi sayısı ve sanayi kuruluşları sayısının yetersizliği gibi güçlüklerin yanı sıra o yıllarda sendikacılığa ivme kazandıracak nitelikte örgüt kültürüne haiz yönetici lider kadroların azlığı, keza örgütlenme ve sınıf bilincine (Dereli, 1975: 283) sahip işçi kesiminin olmayışı da bir başka handikap oluşturmuştur.

1938 tarihli Cemiyetler Kanunu, derneklerin kurulmasında müsaade esasını şart koşmuş, 9. maddesindeki kısıtlamalarla örgütlenme özgürlüğüne oldukça dar kapsamlı bir sınır çizmiştir. Dolayısıyla bu Kanunu'un yürürlükte kaldığı süre içinde ülkede sınırlı sayıda dernekler kurulabilmiştir. Dernek statüsünde olan sendikalar, yasallık kazandıktan sonraki ilk yıllarda özellikle Anadolu'da "örgüt kültürü" deneyimli yeterli sayıda yönetici bulmakta güçlük çekmiştir. Başka bir deyişle, örgüt kültürü ve deneyiminin yeterli düzeyde olmamasıyla sendikacılığın yasallık kazandığı ilk dönemde işçi sınıfı, sendikaların iç işlerini gereği gibi tanzim edebilecek kapasitede yeterli sayıda yönetici kadrolardan yoksun kalmıştır (Metin Kutal, 1959: 81).

Anadolu'daki sendikaların örgütlenme çabalarında karşılaştıkları bir başka güçlük, mali bakımdan çektikleri sıkıntılardır. Yıllık üye aidatlarının 120 lira ile sınırlandırılması, keza o yıllarda ücretler genel seviyesinin düşük olması, özellikle işçi kesiminin sınırlı, üye sayısının az olduğu illerde sendikaları güç durumda bırakmış; sendikalar bina kiralarnı dahi zorlukla karşılayabilişlerdir.

Diğer taraftan, Cemiyetler Kanunu'ndaki "sınıf esasına dayalı cemiyetler kurulamaz." hükmü kaldırıldıktan sonra ilk sendikaların çoğunluğunun Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi sosyalist partilerin öncülüğünde kurulması siyasal iktidarı kuşkulandırmıştır. 1946'nın sonlarında bu tip sendikalar, sıkıyönetim kararıyla kapatılmış, kurucuların bir kısmı "komünizm propagandası" yaptıkları gerekçesiyle tutuklanmışlardır (Işıklı, 1995: C. II, 156). Bu durum, 1947 sonrasında Anadolu'da kurulacak sendikalar üzerinde menfi etki yapmış; bir süre işçiler sendika kurmaktan, sendikalara üye olmaktan, sendikacılığa ilgi gösterip "komünist" damgası (Sülker, 1966: 155) yemekten kaçınmışlardır.

3.Sivas'ta Sendikacılık

Sivas, eski bir yerleşim birimi, birkaç devlete başkentlik yapmış tarihî bir kenttir. Bu şehir, en görkemli dönemini kuşkusuz Selçuklular döneminde yaşamış; üzerinde bulunduğu tarihi İpekyolu'nun önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Bu dönemde ticaret erbabının artışıyla gerek esnaf-tüketici, gerekse usta-çırak arasındaki ilişkileri düzenleyen "Ahilik" teşkilatı Sivas'ta en üst düzeyde örgütlenme fırsatı bulmuştur. Ne var ki, XVI. yüzyılın ortalarından

itibaren İpekyolu'na alternatif yolların artmasıyla Osmanlılar döneminde Sivas ticaret merkezi olma özelliğini büyük ölçüde yitirmiş, XIII. yüzyıldaki canlılığına bir daha erişememiştir.

XIX. yüzyılda yöreden geçen yabancı seyyahların seyahatnamelerinde ve “Vilayet Salnamelerinde” Sivas'ta bıçakçılık, bakırcılık, halıcılık, çorapçılık, ağızlıkçılık pike ve bez dokumacılığı ile ilgili atölyelerin faaliyette bulunduğu belirtilmektedir (Dupré, 1819: 15-16; Cuinet, 1892: 622-703). Ancak bütün bu faaliyetler yöresel el sanatları ve küçük aile işletmeciliği düzeyini geçememiştir. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Sivas'ta kayda değer ne sanayi kuruluşları, ne de geleneksel usta/çırak ilişkileri dışında “işçi kimlikli” bağımlı çalışanlar kesimi mevcut olmuştur.

Cumhuriyet sonrasında Sivas'a bir süre yol, su gibi alt yapı yatırımlarından başka yatırım yapılamamıştır. 1927 yılında yapılan sanayi sayımında, ilde 65 tarıma dayalı sanayi işletmesi ve bu işletmelerde 420 kişi, 3 dokuma işletmesinde 200 kişi, 4 inşaat sanayi işletmesinde 100 kişi çalıştığı tespit edilmiştir. Yine 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan 1932 yılında bu ilde sadece bir un fabrikası yararlanmıştır (Esen, 1999: 74).

Sivas'a istihdam hacmi bakımından ilk kayda değer yatırım, 1930 yılında demiryolu ağının bu şehirden geçmesi sonrasında 1939'da kurulan “Cer Atölyesi” ile başlamıştır. İlçeler içinde bağımlı çalışan işçi kesimi öncelikle Divriği'de oluşmuş; 1938'de Divriği demir madenleri işletmeye açılmıştır. İl merkezinde daha sonraki yıllarda 1943'te Çimento Fabrikası, 1945'te Askeri Dikimevi kurulmuştur. Nafia Bakanlığına bağlı olarak kurulan “karayolları” teşkilatı da Sivas'a istihdam imkanı sağlayan önemli bir kamu kuruluşu olmuştur.

1950'li yıllardan 1960'lı yılların ortalarına kadar Sivas'a önemli ne özel sektör, ne de kamu yatırımı yapılmış; ancak 1960'lı yılların sonlarına doğru YSE, Bayındırlık Müdürlüğü, Toprak-Su, DSİ gibi resmi kurumların bölge teşkilatlarının kuruluşuyla şehre önemli boyutta istihdam imkanı sağlanmıştır. 1979'da Beton Travers Fabrikası işletmeye açılmıştır.

1980 sonrasında, özel sektör küçük ölçekli sanayi işletmeleri bazında yatırımlar yapmış; mermer işletmeleri, kireç fabrikası, eksantrik mil fabrikası, ısı cam, kauçuk, boya, çivi ve tekstil işletmeleri kurulmuştur. 1980'de Sivas Dokuma Fabrikası SIDAŞ, 1984'te Sivas Et Kombinasi, 1985'te bir kamu yatırımı olan Sivas Demir-Çelik Fabrikası işletmeye açılmış; ancak istihdam hacmi oldukça geniş bu işletme özelleştirme sonrası kapanmıştır. 1990'da Kangal Termik Santrali hizmete açılmıştır (Esen, 1999: 9).

1930'lu yıllarda Sivas'ta kamu iktisadi teşekkülü nitelikli işyerlerinin açılması, bu işyerlerine yenilerinin katılmasıyla sendikacılığa ivme

kazandıracak kayda değer bir bağımlı çalışan kitlesi ortaya çıkmış; yasal koşulların uygunlaşmasıyla da, ilk sendikalar kurulmuştur.

Sivas'ta sendikacılığın gelişimini; 1949-1963, 1963-1983 ve 1983'ten günümüze kadar olmak üzere üç döneme ayırarak incelemek mümkündür.

3.1.Birinci Dönem (1949-1963)

Sendikacılığın Sivas'ta teşkilatlanması, kuşkusuz bu şehirde Cer Atölyesi'nin 1939'da kurulması sonrasında işçi sayısının artışına ve sendikacılığa yasallık kazandıran düzenlemelerin yapılmasına bağlı olarak gerçekleşmiş; nitekim Sivas'ta ilk sendikal örgütlenme demiryolu işkolunda 1949 yılında gerçekleşmiştir. Daha sonraki yıllarda yatırımcı ve hizmete yönelik kamu kurum ve kuruluşlarının artışına paralel olarak yeni sendikalar kurulmuş, sendikalı işçi sayısı giderek artmıştır. Nafia Müdürlüğü, 1940'lı yıllarda işletme sahası giderek genişletilen Divriği Demir Madenleri, Çimento Fabrikası ve Askeri Dikimevi'nin kuruluşu ildeki sendikal örgütlenmeyi besleyen kamu kuruluşları olmuştur.

1954 yılı itibarıyla Tokat'ın da dahil olduğu Sivas bölgesinde sendika sayısı 6, şube sayısı 2, işçi sayısı 17.892, sendikalı işçi sayısı 2.099'dur (Sülker, 1968: 67).

Türk-İş, Nisan 1962 yılında teşkilatlanma faaliyetlerini genişletmek, sendika bulunmayan işkollarında sendika kurulmasını teşvik etmek, işkollarında birden çok kurulu mahalli sendikaları "milli tip" sendika modeli çerçevesinde tek bir sendika çatısı altında birleştirmeyi sağlamak amacıyla (Gülten Kutsal, 1977: 31-32). Türkiye'yi yedi bölgeye ayırarak bölge teşkilatları oluşturmuş; 5. Bölge Teşkilatını Sivas'ta kurmuştur.

Türk-İş'in bu şehirde kurduğu 5. Bölge Teşkilatı'nın, kuruluş yıllarında Sivas'ta sendikacılığı yaymakta, sendikacılıkta karşılaşılan sorunlara çözüm aramada, sendika yöneticilerini ve sendikalı üyeleri eğitmekte önemli katkıları olmuştur.

1963 yılı itibarıyla Sivas'ta 5 işkolunda faaliyet gösteren sendikalara yaklaşık 5000 işçi; Çimento fabrikasında 400, Dikimevinde 200, Karayollarında 400, Divriği madenlerinde 500, Sivas Cer Atölyesi ve demiryollarında 3500 olmak üzere toplam 5000 kişi üyedir.

3.1.1.Demiryolu Taşımacılığı İşkolu

Sivas'ta ilk sendika, demiryolu taşımacılığı işkolunda, genel merkezi bu şehirde olmak üzere tüzel kişiliğe haiz "Sivas Demiryolu İşçileri Sendikası" adıyla 18 Mayıs 1949'da kurulmuştur. Sivas Demiryolu İşçileri sendikası, bu işkolunda Eskişehir'de kurulan ilk sendikadan sonra ikinci sendikadır.

Sivas Demiryolları İşçileri Sendikası, işkolu esasına göre kurulmuş; coğrafi düzey bakımından yerel bir sendikadır. Sendikanın kurucuları: Sırrı

Gürdil, Hikmet Kanber, İzzet Altan, Selahattin Aydemir, Yusuf Coşman, Mustafa Seçilmiş, Mehmet Kalender'dir

Sendikanın hazırladığı ilk tüzükte, sendikaların “gayr-i siyasi” ve “milli teşekküller” olması gibi dönemin sendikacılıkla ilgili resmi ideolojisinin izlerini görmek mümkündür. Nitekim tüzüğe göre sendikaya üye olabilmek için; “Memleketin yüksek menfaatlerini ihlale sahip fikir ve hareketlerle meşgul olmamak” şartı koulmuş; üyelikten çıkarma gerekçeleri olarak; herhangi bir siyasi teşekkülün fikir ve kanaatlarının yayımına alet olmak, milli menfaatlere ve milliyetçiliğe aykırı davranmak (solculuk ve aşırı sağcılık gibi) şartlar benimsenmiştir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996, C.III, 65).

19 Ağustos 1951’de yapılan genel kurulda sendikanın adı “Devlet Demiryolları Sanayii İşçileri Sendikası” olarak değiştirilmiş; 20 Şubat 1952’de yapılan genel kurulda başkanlığa Ömer Şahbazoğlu getirilmiştir. Bu tarihte sendikanın 230 üyesi vardır (Demiryol-İş Sendikası, 1992: 9).

17 Nisan 1955 ve 3 Haziran 1956’da yapılan genel kurullarda Rıfat Uzun genel başkanlığa seçilmiştir. 25 Aralık 1960’ta yapılan genel kurulda sendikanın adı bir kez daha değiştirilmiş “Sivas Demiryolu İşçileri Sendikası” adını almıştır. Bu genel kurulda başkanlığa Aydener Tandoğan getirilmiştir.

Sivas Demiryolları Sendikası, 15.12.1952’de Eskişehir’de kurulan Türkiye Demiryolları İşçileri Sendikaları Federasyonu’nun kurulmasında etkin rol oynamış; Ömer Şahbazoğlu ve Şükrü Tüfek federasyonun ilk yönetim kurulunda kurucu üye olarak görev almışlardır (Demiryol-İş Sendikası, 1992: 10).

3.1.2.Maden İşkolu

Sivas’ın ilçeleri içinde ilk sendika, Divriği’de 1950 yılında Divriği Demir Madenleri İşletmesi’nde çalışan işçiler tarafından “Divriği Demir İşçileri Sendikası” adıyla kurulmuştur (Sülker, 1955: 92). Ancak bu sendika etkin faaliyetlerde bulunamayınca aynı işletme işçileri tarafından 1 Temmuz 1954’te “Eti Demir Cevher ve Teknik İşçileri Kalkınma Sendikası” adıyla ikinci bir sendika daha kurulmuştur.

Söz konusu sendikanın 31 Mayıs 1955’te yapılan genel kurulunda, başkanlığa bu görevi kesintisiz 1962’ye kadar sürdüreceği Mahmut Bozkurt seçilmiştir.

3.1.3.İnşaat İşkolu

İnşaat işkolunda Sivas’ta ilk kurulan sendika 19 Temmuz 1955 tarihinde “Sivas ve Havalesi İnşaat işçileri Sendikası”dır. Bu sendika daha ziyade Sivas’ta yeni kurulan resmi kurumların ve Nafia Müdürlüğü’ne bağlı yol yapımında çalışan işçileri örgütlemeyi hedeflemiştir.

Sendikanın 2 Şubat 1956'da yapılan ilk genel kurulunda genel başkanlığa Mehmet Özişge, ikinci başkanlığa Turan Halat seçilmiştir.

1960 yılında inşaat işkolunda "Sivas Bayındırlık Bakanlığı İşyeri İşçileri Sendikası" adı altında daha ziyade Sivas Karayolları Müdürlüğü bünyesinde çalışan işçileri örgütleyen ikinci bir sendika kurulmuştur. Sendikanın adı daha sonra "Sivas Yol-İş" (Sivas Bayındırlık ve Karayolları İşçileri Sendikası) olarak değiştirilmiştir. Sendika, kurulduğu yıl, 300 üye kaydetmiş, başkanlığını 1973'e kadar Sıtkı Solakoğlu yürütmüştür (Sivas Yol-İş Sendikası, 1968: 6).

Amerikan sendikal tepe örgütü AFL (American Federation Labour) ve Uluslararası Kalkınma Teşkilatı AID'in (Agency for International Development) Türk-İş ile kurduğu iyi ilişkiler çerçevesinde 1961 sonrası sendikacılık konusunda eğitilmek üzere Amerika'ya gönderilen Türk sendikacılar arasında Sivas Yol-İş Sendikası Genel Başkanı Sıtkı Solakoğlu da yer almıştır (Sivas Yol-İş Sendikası, 1968: 17).

3.1.4. Milli Savunma İşkolu

Savunma sanayi alanında faaliyet göstermek üzere Sivas'ta ilk sendika, "Sivas Askeri İşyerleri İşçileri Sendikası" adıyla 12 Kasım 1957'de kurulmuştur.

Sendikanın 26 Ocak 1958'de toplanan ilk genel kurulunda İsmail Kalyoncu başkanlığa, Kemalettin Durak ikinci başkanlığa seçilmiştir.

20 Ocak 1960'taki genel kurulda, Hüseyin Üstündağ başkan, Selahatin Tecer başkan yardımcılığı görevini üstlenmiştir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996: C.III, 66).

3.1.5. Çimento Toprak İşkolu

Çimento işkolunda ilk örgütlenme 1955 yılında Sivas Çimento Sanayi İşçileri Sendikası adıyla yerel bir sendika kurulmasıyla gerçekleşmiş; ilk kongrede genel başkanlığa Şevket Çalışkan, 1957'deki kongrede İsmet Uygun getirilmiştir (Koç, 1999: C. I, 131).

3.2. İkinci Dönem (1963-1983)

1963 yılı, kuşkusuz Türk sendikacılığı için önemli bir tarihtir. Türk işçisi, çoğulcu demokratik parlamenter sistemli ülkelerin işçilerinin sahip olduğu sendikal haklara 1963 tarih ve 274 sayılı Sendikalar, 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunlarıyla kavuşmuştur. 1961 Anayasası'nın sendikal özgürlükleri ve grevli toplu pazarlık hakkını güvence altına alması doğrultusunda yasalaşan 274 ve 275 sayılı Kanunlar, sendikacılığın önündeki tüm engelleri kaldırmış, sendikal örgütlenmeye yeni bir ivme kazandırmıştır. Dolayısıyla 1963 sonrası gerek ülke düzeyinde, gerekse Sivas bölgesinde sendikal örgütlenme yaygınlaşmış; hem sendikal üye sayısında, hem de sendikal örgüt sayısında bariz artışlar yaşanmıştır.

1963 sonrası Sivas'taki sendikalı işçi sayısının artışında özellikle işçilere grevli toplu pazarlık hakkını veren yasal düzenlemelerin yapılması yanısıra, ilde istihdam hacmini artıran kamu kuruluş sayısındaki artışların önemli katkıları olmuş; 1965'te Karayolları 16. Bölge Müdürlüğü, yine aynı tarihte DSİ, YSE İl Müdürlüğü, 1966'da MTA, 1970'te YSE Bölge Müdürlüğü ve 1974'te Cumhuriyet Üniversitesi kurulmuştur.

Diğer taraftan, 1963 öncesi Sivas'ta sadece beş işkolunda sendikal örgütlenme söz konusu iken, işçiler bu dönemde beş işkoluna ilave olarak gıda, sağlık, genel işler, tarım, ticaret büro ve enerji gibi altı işkolunda daha örgütlenme fırsatı bulmuşlardır. Dolayısıyla 1963 sonlarında yaklaşık 5000 olan sendikalı işçi sayısı, dönemin ortası 1970'te yaklaşık 12.500 dönemin sonlarına doğru 1980'de 16.000 üyeye yükselmiştir.

3.2.1. Demiryolu Taşımacılığı İşkolu

1949'da kurulan Sivas Demiryol-İş Sendikası, bu dönemde de faaliyetlerini sürdürmüştür; 24 Kasım 1963'teki 15. genel kurulda başkanlığa Şerafettin Akova seçilmiş; başkan üç aylık sendikacılık eğitimi görmek üzere AİD tarafından ABD'ye götürülmüştür (Koç, 1999: C. I, 255).

12 Aralık 1965'te yapılan 16. genel kurula, genel başkanlığa İsmail Menevşeoğlu getirilmiş; mali sekreterliğe Yusuf Geldi, genel sekreterlik görevine Mehmet Acıdereli yeniden seçilmiştir (Sivas Demiryol İşçileri Sendikası, 1965: 3).

Türk-İş'in 1962'de yurt çapında başlattığı "milli tip sendika" oluşturma önerisi sendikanın 14 Eylül 1974'te yaptığı genel kurulda gündeme getirilmiş; yönetim kurulu milli tip sendika çalışmasında gerekeni yapması için yetkili kılınmıştır (Sivas Demiryolu İşçileri Sendikası, 1974: 33).

Sendika, 1963 yılında DYF-İş Federasyonu aracılığıyla merkezi Londra'da bulunan "Uluslararası Ulaştırma İşçileri Federasyonu" ITF'ye üye olmuştur (Sivas Demiryol İşçileri Sendikası, 1965: 10).

Sivas Demiryolu İşçileri Sendikası, 1963 sonrası da DYF-İş Federasyonu içinde etkinliğini sürdürmüştür; 7-10 Şubat 1964 tarihleri arasında Federasyon'un Ankara'da yapılan genel kurulunda başkanlığa Şerafettin Akova getirilmiştir.

Sendikanın 1971'de 8.000, 1976'da 9.000, 1980'de 8.500 üyesi vardır (Sivas Demiryol-İş Sendikası Şubesi'nin 26.10. 2000 tarihli Yazısı).

3.2.2. Maden İşkolu

1954'te Divriği'de kurulan Cevher İşçileri Sendikası'nın 20 Şubat 1964'teki kongresinde, tüzük değişikliği yapılarak sendikanın adı "Divriği Bölgesi Kalkınma Sendikası" olmuştur. Bu kongreden bir yıl sonra yapılan olağanüstü genel kurulda başkanlığa Ali Hayber Bozkurt seçilmiş; sendikanın

adı bir kez daha “Divriği Orta ve Doğu Anadolu Cevher-İş Sendikası” şeklinde değiştirilmiştir.

Veysel Sönmez'in başkanlığa seçildiği 16 Eylül 1979'daki kongrede sendika, üyesi olduğu Türk-İş'e bağlı Maden-İş Federasyonu'ndan ayrılıp DİSK'e bağlı Yeraltı Maden-İş Sendikası'na katılma kararı almıştır. Katılma kararı, kongreye katılan 1360 üyenin 751'inin oylarıyla gerçekleşmiştir (Sendikacılık Ansiklopedisi,1996: C. I, 206).

Bu dönemde maden işkolunda Sivas merkezde 1975'te tüzel kişiliğe sahip “Sivas Dev Maden-İş (Tüm Devrimci Maden İşçileri Sendikası) kurulmuştur. Ancak bu sendika 1976'da Dev-Maden Sen'e iltihak etmiştir (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996: C. II, 339).

1974'te genel merkezi Sivas'ta olmak üzere “Sivas ve Havalesi Maden İşçileri Sendikası” adıyla bir başka sendika kurulmuş; genel başkanlığını Türkiye Maden-İş ile birleşene kadar Fethi Gerçek ve Cafer Silahlı yürütmüştür.

3.2.3.İnşaat İşkolu

Sivas İnşaat İşçileri Sendikası'nın 21 Temmuz 1963'teki genel kurulda başkanlığa Mehmet Aydemir seçilmiştir. 5 Mart 1964'te tüzük değişikliğine gidilerek sendikanın adı Yapı-İş (Sivas ve Havalesi İnşaat İşçileri Sendikası) şeklinde değiştirilmiştir.

İnşaat işkolunda Sivas ve Havalesi İnşaat İşçileri Sendikası yanısıra 7 Ağustos 1964'te Yapı-İş (Orta ve Doğu Anadolu Bölgesi İnşaat Bayındırlık Çimento Toprak Cam Seramik işçileri Sendikası) adı altında ikinci bir sendika daha kurulmuştur. Sendikanın 22 Ağustos 1965'te toplanan ilk genel kurulunda genel başkanlığa Sebahattin Ersoy, genel sekreterliğe Özer Bakır seçilmiştir. Sendika, 12 Mayıs 1969 tarihinde yönetim kurulunu oluşturacak üyesi kalmadığından infisah etmiştir.

İnşaat işkolunda faaliyet gösteren ve daha ziyade karayollarında, YSE'de çalışan işçileri örgütleyen üçüncü sendika 1960 yılında Sıtkı Solakoğlu başkanlığında kurulan Sivas Yol-İş Sendikası'dır(Sivas Yol-İş Sendikası,1968, 3).

Sendika, 1973'ten itibaren SİDAŞ, Beton Travers Fabrikası inşaatlarında çalışanlar ile Cumhuriyet Üniversitesi inşaatlarını yapan Dilek İnşaat firmasında çalışanları da örgütlemiştir. Dolayısıyla sendikanın teşkilatlanma sahası sadece kamu işyerlerinde kalmamış, özel sektöre de kaymıştır. Sendikanın adı da “Yol-Yapı-İnşaat İşçileri Sendikası” şeklinde değiştirilmiştir. 1977 yılı itibarıyla Dilek İnşaat Firması'nda çalışan 100 işçi, kamu işyerlerinde çalışan 1700 işçi sendikanın üyesi olmuştur (Sivas Yol-İş Sendikası, 1977: 64-66).

22 Eylül 1973 tarihinde yapılan 7. Dönem Genel Kurul'da başkanlığa Kemal Çelik, genel sekreterliğe Kemal Baydar, mali sekreterliğe Nihat Kümbetlioğlu seçilmiştir (Sivas Yol-İş Sendikası, 1975: 9).

1979'da yapılan 10. Kongrede İsmet Kaymak genel başkanlığa, Serdar Köse sekreterliğe, Nihat Kümbetlioğlu mali sekreterliğe seçilmişlerdir.

Bu dönemde Sivas Yol-İş Sendikası'nın yönetim kurulu üyesi Erol Öntürkler, Yol-İş Federasyonu kanalı ile İsrail sendikacılığını yakından tanımak amacıyla oluşturulan heyetle İsrail'e götürülmüştür. Sendikanın işyeri temsilcisi Turgut Yalçinkaya, kalıpcılık ihtisası için Federasyon tarafından 6 aylığına Fransa'ya gönderilmiştir (Sivas Yol-İş Sendikası, 1973: 32).

İnşaat işkolunda bir başka sendika, YSE işçilerinin Yol-İş Sendikası'ndan ayrılarak 1968'de Sivas'a Bilal Aslanbulut başkanlığında şubelerini açtıkları YSE-İş Sendikası'dır. Aynı işkolunda kurulu Köy-İş Sendikası, 1973'te YSE-İş ile KÖYYSE-İş adıyla birleşmiştir. Sendikanın Sivas Şubesi başkanlığına 1976'da Durmuş Yurt seçilmiştir (Koç, 1999: C. II, 83).

İnşaat işkolunda genel merkezi Ankara'da olan Bağımsız Toprak Su-İş adlı bir başka sendika, 1973'te Sivas'ta Abdullah Ceylan, Zakir Öztürk, Hayrettin Yıldız müteşebbisliğinde kurulmuş; ancak kısa süre sonra şube yöneticileri YSE-İş'e katılmışlardır.

3.2.4. Milli Savunma İşkolu

Kuruluşunda adı Sivas Askeri İşyerleri İşçileri Sendikası olan örgütün 15 Aralık 1963'te yapılan genel kurulunda tüzük tadilatı yapılarak sendikanın adı Sivas Harp-İş (Sivas Harp Sanayii ve Yardımcı İşkolları İşçileri Sendikası) olarak değiştirilmiş Mehmet Koldaş başkanlığa seçilmiştir (Sivas Harb-İş'in 25.10.2000 tarihli Yazısı).

26 Aralık 1970'te son kez toplanan genel kurulda sendika, Türk-İş'in başlattığı milli tip sendika oluşturma çalışmaları doğrultusunda kendini feshederek merkezi Ankara'da bulunan Türk Harp-İş'e iltihak kararı almıştır (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996: C.III, 66).

Faaliyetlerini T.Harp-İş'in şubesi olarak sürdüren sendikanın 7.3.1970'teki genel kurulunda başkanlığa eski başkan Turan Koldaş, 1976'da Mustafa Gülüm seçilmiştir. Gülüm, 1986'ya kadar kadar üç genel kurul üst üste bu görevi sürdürmüştür. Sendikanın 1970'te 500, 1980'de 555 üyesi vardır (Sivas Harb-İş Şubesi'nin 25.10. 2000 tarihli Yazısı).

3.2.5. Çimento Toprak İşkolu

Çimento toprak işkolunda 1963 öncesinde faaliyet gösteren Sivas Çimento Sanayi İşçileri Sendikası, Çimse-İş'e (Türkiye Çimento Seramik Toprak ve Cam Sanayii İşçileri Sendikası) katılarak bu sendikanın şubesi olmuştur. İlk şube başkanı İsmet Uygun'dur (Koç, 1999: C. I, 131-132).

İsmet Uygun, 1967'de Türk-İş 5. Bölge Temsilciliği'ne seçilince Mehmet Filizöz başkanlığa getirilmiştir. 1970'te yapılan genel kurulda başkanlığa Mustafa Bilik seçilmiştir (Sivas Çimse-İş'in 20.10.2000 tarihli Yazısı).

1977'de Sivas'ta "Tek Çimsa-İş" (Türkiye Çimento Toprak Seramik ve Kiremit Sanayii İşçileri Sendikası) adıyla bir sendika kurulmuşsa da varlık gösteremeden bir yıl sonra kapanmıştır (Koç, 1999: C.I, 240).

3.2.6.Tarım Ormancılık İşkolu

Sivas'ta tarım işkolunda ilk örgütlenme, genel merkezi Ankara'daki Türkiye Üretim ve Yetiştirme İşçileri Sendikası'nın şubesi olarak 1.3.1962 yılında gerçekleşmiştir. Ulaş Devlet Üretim Çiftliği'nde çalışan işçilerce kurulan şubenin ilk başkanı Nuri Şanlı'dır (Sivas Tarım-İş Şubesi'nin 25.10.2000 Tarihli Yazısı).

17.1.1982'deki kongrede Şükrü Karadağ başkanlığa, Zihni Avcı sekreterliğe, Hikmet Kuruçay muhasipliğe seçilmiştir. Sendikanın 1980 itibarıyla üye sayısı 200 kişidir (Sivas Tarım-İş Şubesi'nin in 25.10.2000 tarihli Yazısı).

3.2.7.Enerji İşkolu

Enerji işkolunda çalışan işçileri örgütlemek üzere Sivas'ta "DSİ Enerji Su İşçileri Sivas ve Havalesi Sendikası" adıyla 6 Kasım 1963'te bir sendika kurulmuştur. Sendikanın kurucuları Sebahattin Ersoy, Mehmet Erdoğan, Özer Bakır'dır.

26 Mayıs 1968'de yapılan 3. genel kurulda tüzük değişikliği ile sendikanın adı, "Sivas ve Havalesi Enerji Baraj Yapım Onarım Sulama DSİ ve YSE İşçileri Sendikası" olarak değiştirilmiştir.

Sendika, Tokat'ta şube açmış; 1971'de Dünya Enerji İşçileri Federasyonu (IFPCW)'ye üye olmuştur. 27 Ağustos 1983 tarihli genel kurulda sendika kendini fesh etmiş, Türk-İş'e bağlı TES-İş'in Sivas şubesi olmuştur. Sendikanın 1971'de 550, 1972'de 339, 1980'de 400 üyesi vardır (Sivas TES-İş Şubesi'nin 20.10.2000 Tarihli Yazısı).

3.2.8.Gıda Sanayi İşkolu

Sivas'ta Gıda işkolunda ilk örgütlenme 1972 yılında Türk-İş'e bağlı Tek Gıda-İş Sendikası Malatya şubesinin il temsilciliği aracılığıyla gerçekleşmiştir. Sendikanın Sivas temsilciliği görevini 1978'e kadar İsa Tarım yapmıştır (Tek Gıda-İş'in 24.11.2000 tarihli Yazısı).

Gıda işkolunda, genel merkezi Sivas'ta olmak üzere Türkiye düzeyinde faaliyet göstermek amacıyla 26 Mayıs 1976'da Mustafa Noyan başkanlığında "Türkiye Öz Gıda-İş Sendikası" kurulmuştur.

Sendikanın 24 Temmuz 1977 tarihinde yapılan olağanüstü genel kurulunda genel merkezin Sivas'tan Ankara'ya taşınması kararı alınmıştır.

3.2.9.Genel İşler İşkolu

Sivas'ta genel işkolunda faaliyet göstermek üzere Mehmet Güneş başkanlığında Türk-İş'e bağlı Genel-İş Sendikası'nın şubesi kurulmuş, ancak Genel-İş Sendikası'nın Türk-İş'ten ayrılıp DİSK'e katılması sonrasında üyelerin bir kısmı zamanla bu sendikadan ayrılıp Türk-İş'e üye Belediye-İş'e geçmişlerdir.

Sendikanın 1980 yılında 70, 1983'te 600 üyesi vardır (Sivas Belediye-İş Şubesi'nin 20.10.2000 Tarihli Yazısı).

3.2.10.Sağlık İşkolu

Sağlık işkolunda ilk örgütlenme 1970 sonrasında Türkiye Sağlık-İş Sendikası'nın Sivas Şubesi bünyesinde gerçekleşmiştir. Şubenin kurucuları Ali Nebioğlu ve Burhan Aygan'dır. Burhan Aygan başkanlık görevini 1974'e kadar sürdürmüş, daha sonra başkanlığa Yusuf Topçu getirilmiştir (Sivas Sağlık-İş Şubesi'nin 20.10.2000 tarihli Yazısı).

3.2.11.Ticaret Büro İşkolu

Bu işkolunda ilk örgütlenme, Koop-İş Sendikası'nın Sivas Şubesi öncülüğünde Tarım Kredi Kooperatifleri işyerlerinde başlamıştır. Şube'nin 11 Mart 1979'da yapılan I. genel kurulda başkanlığa Fehmi Kaya, yönetim kurulu üyeliklerine Yaşar Uzunoğlu, Fikri Omrak, Hasan Horan seçilmiştir (Sivas Koop-İş Şubesi'nin 25.12.2000 tarihli Yazısı).

3.2.12.Ağaç İşkolu

Bu işkolunda ilk örgütlenme, 1975 yılında "Sivas Kontraplak Fabrika"sının kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Örgütlenme, sendika temsilciliği düzeyinde yaklaşık 100 üye ile dört yıl sürmüş; 1979 yılında fabrikanın kapanmasıyla sona ermiştir (Türk-İş 5. Bölge Temsilciliği'nin 24.11. 2000 tarihli Yazısı).

3.3.Üçüncü Dönem (1983-2000)

1980 tarihinde yapılan askeri müdahale sonrasında bazı sendikalar faaliyetten men edilmiş; toplu iş ilişkilerini düzenleyen 274 ve 275 sayılı Kanunlar yenileri hazırlanmaya kadar askıya alınmıştır. Ancak toplu pazarlık düzenine, Milli Güvenlik Konseyi'nin hazırladığı 2634 sayılı "Süresi Sona Eren Toplu İş Sözleşmelerinin Sosyal Zorunluluk Hallerinde Yeniden Yürürlüğe Konulması Hakkında Yasa" ile 1983 yılına kadar işlerlik kazandırılmıştır. Genel çerçevesini 1982 Anayasası'nın çizdiği toplu iş münasebetleriyle ilgili yeni düzenlemeler; "2821 sayılı Sendikalar Kanunu" ve "2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu" adlarıyla 1983'te yürürlüğe girmiştir

Sendikacılıkla ilgili yeni düzenlemeler, özellikle sendikal örgütlenme model ve düzeyinde köklü değişiklikler öngörmüştür. 7.5.1983 tarih ve 2821

Sayıllı Sendikalar Kanunu, taban örgütlenme modeli olarak tek seçenikle “işkolu sendikacılığı”nı, örgütlenme düzeyi olarak da “Türkiye düzeyinde” örgütlenmeyi öngördüğünden 1983 öncesinde çok sayıda kurulu bulunan yerel ve bölgesel sendikalar kendilerini fesh edip, Türkiye genelinde faaliyette bulunan işkolu sendikalarının şubeleri haline dönüşmüştür. Bu bağlamda, genel merkezleri Sivas'ta olan Sivas Demiryolları İşçileri Sendikası, Sivas Yol-İş Sendikası, Sivas TES-İş Sendikası gibi mahalli sendikalar kendini fesh ederek Türkiye çapında faaliyette bulunan işkolu sendikalarına katılmışlardır.

1983 sonrası Sivas'ta sendikal örgütlenme, il düzeyinde istihdam hacminin artışı, deneyimli sendika yöneticilerinin varlığıyla geniş bir işkolu yelpazesi içinde artarak sürmektedir. Bu dönemde ildeki istihdam hacmini artıran Beton Travers Fabrikası, Et Kombinasyonu, SIDAŞ, Sivas Demir-Çelik Fabrikası, Kangal Termik Santrali, SEK gibi kamu yatırımları ve organize sanayi bölgesinde özel sektöre ait elli kadar küçük ölçekli mermer, kanepeler, ısıcam, boya, kireç, otomotiv aksamı üreten işyerleri kurulmuştur.

Ne var ki, bu dönemde Çimento Fabrikası, Et Kombinasyonu, Süt Mamulleri İşletmesi, SİHAZ, Demir-Çelik Fabrikası gibi kamu ağırlıklı işletmeler 1985 sonrası başlatılan özelleştirme programı çerçevesinde 1992-1997 yılları arası özelleştirilmiştir. İstihdam hacmi geniş bu işletmelerin özelleştirilme sonrasında rasyonel nedenlerle istihdam hacmi daralmış, işletmelerdeki bazı işler taşeronlara verilmiş, dolayısıyla bu durum, tablo 2'de görüldüğü gibi 1995 sonrası sendikalaşmada kısmen de olsa gerilemelere neden olmuştur.

Tablo 1: Sivas'ta Yıllara Göre Sendikalaşma Oranları

<u>Yıllar</u>	<u>Toplam İşçi</u>	<u>Toplam Sendikalı</u>	<u>Sendikalaşma Oranı</u>
1992	28.559	24.678	% 86.4
1994	28.817	25.964	% 90.0
1996	28.877	25.525	% 88.3
1998	30.088	26.283	% 87.3
2000	31.644	27.200	% 85.9
2000*	30.986	20.550	% 66.3

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Çalışma Hayatı İstatistikleri**, İlgili Yıllar.

*2000 temmuz ayı istatistigidir.

Tablo 1'de Sivas'ta sendikalaşma oranının, ÇSGB'nin 2000 yılı temmuz istatistiklerine kadar mükerrer yazılımlar nedeniyle Türkiye ortalaması olan % 68.45'in üzerinde % 85'lerde seyrettiği görülmektedir. Temmuz istatistiğinde Bakanlıkça alınan önlemlerle tüm işkollarında mükerrer ve gerçek dışı yazılımlar ayıklanmış, dolayısıyla sendikalaşma oranı büyük ölçüde gerçeği yansıtır hale gelmiştir.

Tablo 2: Sivas'ta Yıllara Göre Kamu Sektöründe Sendikalaşma Oranları

Yıllar	Toplam İşçi	Sendikalı İşçi	Sendikalaşma Oranı
1992	14.670	19.170	% 130.6
1994	15.392	20.002	% 129.9
1996	14.629	19.463	% 133.0
1998	14.452	19.143	% 132.4
2000	14.359	19.816	% 138.0
2000*	13.436	14.851	% 110,5

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Çalışma Hayatı İstatistikleri**, İlgili Yıllar.

Tablo 2’de, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın 2000 yılı Temmuz İstatistiklerine kadar yayımladığı kamu kesimi ile ilgili tüm istatistiklerde olduğu gibi, sendikalı işçi sayısının toplam işçi sayısından fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, büyük ölçüde yasal çerçeveden kaynaklanmakta; 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nun 24. ve 25. maddelerinde belirtildiği üzere kısa süreli işten ayrılmaların sendika üyeliğini etkilemeyeceği ve sendika üyeliğinden istifa edenlerin üyeliğinin bir ay sonra sona ereceği hüküm altına alındığından net sendikalı işçi sayısının hesaplanmasında sorun çıkmaktadır. Dolayısıyla Yasa’nın adı geçen maddelerindeki esnekliğe bağlı olarak, ilgililerce yasal sürenin istismar edilmesi, neticede emekli olan, işkolu değiştiren, vefat eden işçilerin resmi makamlara geç bildirilmesi ya da resmi makamlarca kendilerine ulaşan bilgilerin sadece bildirildiği dönem için değerlendirmeye tabi tutulması, geriye dönük tüm listelerin güncelleştirilmemesi gibi nedenler istatistiklerin sıhhatli olmasını büyük ölçüde etkilemektedir. Nitekim, 2000 yılı Temmuz istatistiklerinde, Çalışma Bakanı’nın başlattığı bir çalışmayla mükerrer yazılım, emekli olan, vefat eden üyelerin evrakları geriye dönük incelenmeye alınarak yaklaşık 600.000 fazla yazılım tespit edilmiştir (Milliyet Gazetesi, 20 Temmuz 2000). Bu bağlamda, Sivas ile ilgi sendikalı işçi sayısındaki mükerrer yazılımdan kaynaklanan fazlalıklar, Temmuz istatistiğinde mümkün olduğu ölçüde düşürülmüşe de yine de gerçek değerler elde edilememiştir.

Tablo 3: Sivas'ta Yıllara Göre Özel Sektörde Sendikalaşma Oranları

Yıllar	Toplam İşçi	Sendikalı İşçi	Sendikalaşma Oranı
1992	13.859	5.508	% 39.7
1994	13.425	5.962	% 44.4
1996	14.254	6.062	% 42.5
1998	15.636	7.140	% 45.6
2000	16.187	7.384	% 45.6
2000*	17.550	5.709	% 32.5

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, **Çalışma Hayatı İstatistikleri**, İlgili Yıllar.

* 2000 yılı temmuz istatistiğidir.

Türkiye genelinde olduğu gibi, Sivas'ta da özel sektördeki sendikalaşma eğilimi kamu kesimine göre oldukça düşüktür. Bu durum, özel sektör işyerlerinin sendikalaşmaya elverişsiz küçük ölçekli olması ve genellikle küçük ölçekli işletme sahibi özel sektör işverenlerinin sendikalaşma karşıtı tutumlarıyla izah edilebilir.

Güncelleştirilen temmuz 2000 istatistiklerinde, Sivas'ta özel sektöre ait işyerlerindeki sendikalaşma oranı Türkiye ortalaması olan %53 oranının 20 puan altında olduğu görülmektedir.

3.3.1. Demiryolu İşkolu

1949'dan 1983 yılına kadar Sivas'ta faaliyet gösteren, tüzel kişiliğe sahip "Sivas Demiryolu İşçileri Sendikası" 31 temmuz 1983 tarihinde yaptığı genel kurulda yeni Sendikalar Kanunu'nun getirdiği yasal zorunluluk nedeniyle kendini fesh ederek 21 Temmuz 1983'te "Türkiye Demiryolu İşçileri Sendikası" adıyla Ankara'da kurulan işkolu sendikasının Sivas şubesi haline dönüşmüştür.

Şubenin 21.11.1983'te yapılan genel kurulunda Cemal Gözüküçük başkanlığa getirilmiştir.

5.3.1992 ve 30.1.1995 genel kurullarında Hüseyin Demir başkanlığa seçilmiş, yönetim kurulu, Ferhat Aydın, Selahattin Göğsu ve Recep Ceylan, Ünal Başpınar, Zeki Karakurt'tan oluşmuştur (Demiryol İşçileri Sivas Şubesi, 1995: 9-10).

8.2.1999'da başkanlığa seçilen Zeki Karakurt bu görevini halen sürdürmektedir. Sendikanın 1985'te 6.000, 1990'da 5.000, 1995'te 6.000, 2000'de 6800 üyesi vardır.

3.3.2. Maden İşkolu

2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonraki dönemde yapılan 12.11.1983 tarihli ilk genel kurulda Divriği Cevher-İş şube başkanlığına Hüsnü Tuncer, 17.9.1989'daki kongrede Murteza Yıldırım seçilmiştir.

Sendikanın 1985'te 1453, 1990'da 1804, 1995'te 1523, 2000'de 1155'i kamu, 350'si özel sektöre ait Kangal Demir Export İşletmesi'nde olmak üzere toplam 1555 üyesi olmuştur (Cevher-İş Divriği Şubesi'nin 24.11. 2000 Tarihli Yazısı) .

3.3.3. İnşaat İşkolu

Sivas Yol-İş Sendikası, 1983'te yürürlüğe giren 2821 sayılı yeni Sendikalar Kanunu'nun örgütlenme düzeyi ile ilgili hükmüne göre kendini fesh ederek Türkiye Yol-İş Sendikası'nın Sivas şubesi haline dönüşmüştür. Şubenin 1983 sonlarında yapılan ilk genel kurulunda; Serdar Köse başkanlığa getirilmiştir.

Yol-İş Sendikası 1 nolu Şubesi'nin 14.9.1986'yapılan 2. genel kurulunda başkanlığa Muammer Çelik seçilmiştir. 1 Nolu Şube'nin 1985'te 1500, 2000 yılı itibarıyla 1200 üyesi vardır.

YOL-İş'in 2 nolu şubesi YSE Sivas İl Müdürlüğü'nde çalışanları örgütlemiş; 29.6.1986'da yaptığı kongrede başkanlığa Tayyar Doğan seçilmiştir.

23.5.1999 tarihli genel kurulda, başkanlığa Orhan Tatlısu seçilmiştir. 2 nolu şubenin 1985'te 1650, 1990'da 1085, 1995'te 975, 2000'de 1905 üyesi olmuştur (Yol-İş Sendikası Sivas 1 ve 2 nolu Şubeleri'nin 10.11. 2001 Tarihli Yazısı).

3.3.4.Milli Savunma İşkolu

Harp-İş Sendikası Sivas Şubesi'nin 20.9.1986'da yapılan genel kurulunda başkan ve yönetim kurulu değişmiş; başkanlığa Erdal Ceyhan seçilmiştir.

20.6.1992'deki genel kurulda başkanlığa İhsan Altun, ikinci başkanlığa Necmettin Rodos, mali sekreterliğe M.Ali Uyumaz, eğitim teşkilat sekreterliğine Sami Simşek, sekreterliğe Ömer Çınar getirilmiştir.

15. 11. 1999'da yapılan olağanüstü genel kurulda başkanlığa Erdoğan Yuvacı getirilmiştir. Sendikanın 1985'te 545, 1990'da 577, 1995'te 507, 2000'de 482 üyesi vardır (Harp-İş Sivas Şubesi'nin 25.10.2000 Tarihli Yazısı).

3.3.5.Çimento Toprak İşkolu

Sendikanın 1983'te yapılan genel kurulunda başkanlığa Nedim Çetinkaya, 1987'de Mustafa İçinkulu, 1990'da Osman Yeğiner, 1994'teki kongrede ise bugün halen bu görevi sürdüren Cengiz Gözüküçük seçilmiştir.

1983 sonrası döneme 450 üye ile başlayan sendikanın, fabrikanın özelleştirilme kapsamına alındığı 1988'den itibaren üye sayısında azalmalar yaşadığı, özelleştirilme sonrasında tensikata gidilmesi ve bazı işlerin taşerona verilmesiyle 1992'den sonra kaybın daha da hızlandığı gözlemlenmektedir. Nitekim 1985'te sendikanın 430 üyesi, 1990'da 370'ye, 1995'te 187'ye, 2000'de 98 kişiye gerilemiştir (Çimse-İş Sivas Şubesi'nin 20.10. Tarihli Yazısı).

3.3.6.Tarım Ormancılık İşkolu

Tarım-İş Sendikası Sivas Şubesi'nde Şükrü Karadağ başkanlığı 1989'a kadar sürdürmüştü; bu tarihte yapılan kongrede görevi Şevki Yılmaz'a devretmiştir.

25.11.1998 tarihinde yapılan genel kurulda, başkanlığa Yüksel Taştan seçilmiştir. Taştan bu görevini halen sürdürmektedir. Şube halen Ulaş, Hafik Üretme çiftlikleri ve Sivas Tarım İl Müdürlüğü'nde örgütlüdür (Tarım-İş Sivas Şubesi'nin 25.10. 2000 Tarihli Yazısı).

3.3.7.Enerji İşkolu

Enerji işkolunda Sivas'ta kurulu mahalli sendika 1983'te TES'İş'e katılıp şube haline geldikten sonra yönetim kurulu; Şahin Şahin'in başkanlığında Memduh Yılmaz, A. Güngör Turgut, Celal Taşdemir ve Ümit Günaydın'dan oluşmuştur.

1991'de yapılan kongrede başkanlığa Tevfik Güveri başkanlığa, E. Sinan Uzel sekreterliğe, Yücel Tosyalı, Salih Şimşek, Mustafa Kral üyeliklere seçilmiştir. Bu ekip görevini halen sürdürmektedir.

TES-İş Sivas şubesi, DSİ, TEDAŞ ve TEAŞ Kangal Termik Santrali gibi kamu kesimi işçilerini ve GAMA Endüstri A.Ş.'de çalışan işçileri örgütlemektedir. Sendikanın, 2000 yılı itibarıyla Sivas'taki kamu kesimi işyerlerinde çalışan 1800, özel sektöre ait GAMA'ya ait işyerlerinde ise 92 üyesi vardır (Tes-İş Sivas Şubesi'nin 20.10.2000 Tarihli Yazısı).

3.3.8.Gıda Sanayi İşkolu

Tekgıda-İş'in 1983'teki genel kurulunda başkanlığa seçilen Şükrü İşcan, bu görevi kesintisiz olarak günümüze kadar sürdürmektedir.

Tekgıda-İş'in 2000 yılı itibarıyla Sivas'ta 34'ü Tekel'e bağlı işyerlerinde ve özel sektöre ait Özkanlar un fabrikası ve ekmek fırınlarında çalışan 366 olmak üzere toplam 400 üyesi vardır (Tek Gıda-İş Sivas Şubesi'nin 26.10.2000 tarihli Yazısı).

3.3.9.Genel İşler İşkolu

Sivas'ta 1979'da şubesi açılan Belediye-İş Sendikası'nın 23.10.1983 tarihli kongresinde başkanlığa Selahattin Akbulut, 1989'da S.Sırrı Karagözoğlu seçilmiştir. Sendikanın halen görev yapan yöneticileri 2.8.1999 kongresinde seçilen İsmail Düzgün başkanlığında Şakir Yalçın, Turan Yılmaz, Hüseyin Alagöz ve Adem Tan'dır. Sendikanın 2000'de 1750 üyesi vardır.

Genel işkolunda bir başka sendikal örgüt, Hak-İş'e bağlı Hizmet-İş'in şubesi olarak 1996'da kurulan sendikadır. Şubenin ilk genel kurulunda Fehmi Çimen başkanlık, Çetin Erimez, Metin Kutluca, Faris Ulucak, Ahmet Özdemir üyelik görevlerini üstlenmişlerdir.

Sendikanın 1996'da 1450, 2000'de 1050 üyesi vardır (Hizmet-İş Sendikası Sivas Şubesi'nin 14.11.2000 Tarihli Yazısı).

3.3.10.Sağlık İşkolu

Sağlık işkolundaki örgütlenme 1983 sonrası sürmekte; 1974'ten günümüze kadar şube başkanlığını Yusuf Topçu ifa etmektedir. Topçu'nun halen görevde olan yönetimini Nurettin Gelir, Hilmi Şimşek, Haydar Emlik, Süleyman Yaşar oluşturmaktadır.

3.3.11.Ticaret Büro İşkolu

Koop-İş Sivas Şubesi'nin 22 Ağustos 1983'teki genel kurulunda başkanlığa bu görevi 1995'e kadar sürdüreceği olan Fehmi Kaya seçilmiştir

19 Mart 1995'te başkanlığa Can Sert, idari sekreterliğe Şevket Duman, mali sekreterliğe Tarık Karadayı getirilmiştir.

Şube başkanı Can Sert 3 Eylül 2000'de Koop-İş Genel Başkanı seçilince şube başkanlığına Ahmet Turan Önder getirilmiştir. Sendikanın 2000 yılı itibarıyla 315 üyesi vardır (Koop-İş Sivas Şubesi'nin 25.12. 2000 Tarihli Yazısı).

Büro işkolunda 1995'ten beri ikinci bir sendika olarak Tez Koop-İş faaliyet göstermektedir. Cumhuriyet Üniversitesi Hastanesi'nde örgütlü olan Tez Koop-İş, Sivas'ta temsilcilik düzeyindedir.

3.3.12.Metal İşkolu

Metal İşkolunda ilk sendikalaşma Türk Metal Sendikası'nın Kayseri Şubesi'ne bağlı işyeri temsilciliği düzeyinde Emniyet Müdürlüğü ve Sağlık Müdürlüğü kademelerinde çalışan işçilerin örgütlenmesiyle başlamış; günümüzde de temsilcilik devam etmektedir (Türk-İş 5. Bölge Temsilciliğinin 24.11.2000 Tarihli Yazısı).

3.3.13.Tekstil İşkolu

Tekstil işkolunda ilk örgütlenme TEKSİF'in Kayseri Şubesi'ne bağlı temsilcilik düzeyinde SIDAŞ (Sivas İplik Dokuma) ve SİHAZ'ın (Sivas Hazır Giyim) Sivas'ta faaliyete geçmesiyle başlamıştır. TEKSİF'in Sivas'ta ilk temsilciliğini uzun süre Reşit Aydoğan yapmıştır; halen bu görevi İbrahim Tokmak yürütmektedir.

3.3.14.Haberleşme İşkolu

PTT Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışanların bir kısmının işçi statüsüne geçirilmesiyle 1990 yılında Türkiye Haber-İş Sendikası'nın Sivas Şubesi açılmıştır. İlk şube başkanı Tahir Kartal bu görevini halen sürdürmektedir. Sendikanın 1990'daki üye sayısı 400, 1995'te 300, 2000'de 500 kişidir (Haber-İş Sivas Şubesi'nin 16.11.2000 Tarihli Yazısı).

4. Sendikaların Faaliyetleri

Sendikalar, yürürlükteki yasalar çerçevesinde üyelerinin ekonomik, sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacıyla yönelik olarak ekonomik ve sosyal faaliyetlerde bulunabilirler.

Sendikaların çalışma hayatına ilişkin faaliyetlerinin başında kuşkusuz toplu iş sözleşmeleri akdetmek gelir. Türk işçisi, 1963 tarih ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile bu hakka kavuşmuş; 1946'da yasal olarak kurulmaya başlayan sendikalar 17 yıl sonra bu hakkı kullanmaya başlamıştır.

Sivas'ta kurulu tüzel kişiliğe sahip sendikalar bu hakkı yasaların öngördüğü sürelerde kullanmışlar; işverenle toplu pazarlık masasına oturarak üyelerinin ekonomik ve sosyal haklarını korumuşlardır.

Sendikaların çalışma hayatı ile ilgili diğer faaliyetlerinden biri de işverenle uyuşmazlık durumunda grev kararı alıp yönetmektir. Ne var ki, Sivas'a tüzel kişiliğe sahip mahalli sendikalar grev hakkına sahip oldukları 1963'ten 1983'e kadar hiçbir greve başvurmamışlardır. Şube durumundaki sendikalardan Çimse-İş 1972 ve 1974 yıllarında örgütlü bulunduğu Çimento fabrikasında 45 ve 50 gün süren iki grevi uygulamaya koymuştur. Daha sonraki yıllarda 1985'te Türk-Metal örgütlü bulunduğu Sağlık Bakanlığı kademesinde, 1990'da Tarım-İş, Ulaş

ve Hafik Üretim Çiftliklerinde, özellikle kamu kesimi toplu iş sözleşmelerinin yapılacağı 1995'te Demiryol-İş, Harb-İş, Tarım-İş, Türk-Metal, Yol-İş gibi sendikalar örgütlü oldukları işyerlerinde uzun süreli greve gitmişlerdir.

Sivas'taki sendikaların sosyal faaliyetleri arasında üyelerini sendikacılık konusunda eğitmek amacıyla sosyal politika uzmanlarınca seminerler düzenlemek, üyelerinin mesleki bilgilerini artırmak için kurslar tertip etmek, yardım sandıkları kurmak, konut kooperatifleri kurulmasına yardımcı olmak, üyelerin orta öğretimde okuyan çocuklarına yabancı dil kursları düzenlemek, haftalık yayın organları çıkarmak gibi faaliyetler sayılabilir.

Bu bağlamda, bazı sendikalar, ülkenin güncel meseleleri ve sendikacılıkla ilgili konferanslar düzenlemişler, üyelerini bilgilendirmişlerdir. Özellikle Demiryol-İş ve Yol-İş sendikaları üniversitelerden bilim adamları davet ederek seminerler düzenlemişlerdir. Yol-İş, 27-28 Eylül 1975'te "Sosyal Güvenlik" konusunda SSK Genel Müdürlüğü müşavirlerinden Selahattin Turla'yı, 13-14 Mayıs 1976'da "Enflasyonun Hayat Pahalılığı Üzerine Etkileri" konusunda DPT uzmanı Tefik Çavdar'ı Sivas'a davet ederek seminerler düzenlemiştir (Sivas Yol-İş Sendikası, 1977: 67).

Sivas, Türk-İş'in düzenlediği "İlkbahar Bölge Kurultayları"na 31 Mayıs-1 Haziran 1975'te Türk-İş 5. Bölge Temsilciliği'nin öncülüğünde ev sahipliği yapmıştır (Türk-İş, 1976: 263-389).

Türk-İş 5. Bölge Temsilciliği, Demiryol-İş, Çimse-İş, Yol-İş, Harb-İş, Belediye-İş gibi sendikaların Sivas'ta kurulmasına öncülük ettiği çok sayıda "yapı kooperatifi" olmuştur. Sivas Demiryolları İşçileri Sendikası'nın öncülüğünde ilk yapı kooperatifi 1954 yılında oluşturulmuş; o yıllarda İşçi Sigortaları Kurumu'nun işçilere verdiği konut kredisi vermesiyle 60 ve 120 konutluk iki kooperatif kurulmuştur (Koç, 1999, C. I, 253). Daha sonra, 1970'li yıllarda Kümbet ve Stadyum mevkiinde 500 konutluk, Demiryol-İş Şubesi döneminde 1989'da Yenişehir semtinde 99 konutluk kooperatifler kurulmuş ve evler hak sahiplerine teslim edilmiştir. Türk-İş 5. Bölge Temsilciliği'nin kurdukları yapı kooperatifi Aydoğan Mahallesi'nde 200 aileyi, Çimse-İş'in kurdukları Sümer Yapı Kooperatifi DSİ karşısında 46, Yol-İş Kümbet mevkiinde 150, Harb-İş 70, Belediye-İş 180 aileyi ev sahibi yapmıştır.

Demiryol-İş, Yol-İş, Belediye-İş, Çimse-İş'in uzun süreden beri üyelerine hizmet veren "tüketim kooperatifleri" vardır. Yine bu sendikalar ve 1990 yılında kurulan Türkiye Haber-İş, üyelerine düğün salonu, ambulans, işçi lokali, kütüphane gibi sosyal tesisler kurmuşlardır.

Sivas Karayolları Sendikası 1970'ten 1980 yılına kadar haftalık "Sivas Yol-İş" adlı bir gazete çıkarmıştır (Sivas Yol-İş Sendikası, 1979: 49).

Sendikaların ekonomik ve sosyal işlevlerinden başka üçüncü işlevi de kuşkusuz siyasi işlevleridir. Sivas'taki sendikalar, yasal mevzuatın elverdiği ölçüde siyasal faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sendikaların yoğun olarak siyasi

faaliyette bulunduğu dönem, 1961 Anayasası'nın sağladığı temel özgürlükler çerçevesinde hazırlanan 1963 tarihli 274 sayılı Sendikalar Kanunu'nun yürürlükte kaldığı dönemdir.

Sivas'taki tüzel kişiliğe haiz mahalli sendikalar "sivil toplum örgütü" olmanın bilinciyle zaman zaman toplumsal baskı işlevli eylemlerde bulunmuşlar; 1963-1980 yılları arası yeni sendikal mevzuatın kendilerine tanıdığı imkanlar ölçüsünde kısmen de olsa siyasi partilerle karşılıklı çıkarlar doğrultusunda yakın ilişkiler kurmuşlardır.

Sivas'taki sendikaların protesto nitelikli, baskı işlevli ilk eylemi Demiryolu İşçileri Sendikası işçileri ile Sivas Harb-İş Sendikası kadın işçilerinin, belediye otobüs ücretlerine yapılan zammı protesto etmek amacıyla 1.3.1962 tarihinde yaptıkları eylemdir (Türk-İş, 1999: C.I, 611). Daha sonraki yıllarda, özellikle 1995 sonrasında pek çok sendika ülkedeki hayat pahalılığını protesto için eylem yapmışlardır.

Siyasi partileri açıktan destekleme, sendikanın beklentileri doğrultusunda bir siyasi parti ile ilişki kurma hususunda ildeki ilk örnek, Sivas Demiryolu İşçileri Sendikası'nın 5 Haziran 1977 Genel Seçimlerinde CHP'yi destekleme kararı almasıdır (Sivas Demiryol-İş Sendikası, 1974: 50).

5. Sonuç

Sendikacılık Sivas'ta, Kayseri hariç diğer komşu illere göre oldukça erken başlamıştır. Bu durum, kuşkusuz Sivas'ta 1940'lı yılların sonlarında sendikacılığı harekete geçirecek yeterli işçi sayısına ve sendikal örgütlenmenin yararına inanmış lider kadrosunun varlığına bağlı bir olgudur. 1960'lı yılların başlarında Sivas'ta tüzel kişiliğe haiz beş yerel sendika bir şube ve bu sendikalara yaklaşık 5000 işçi üye olmuştur.

Sivas'a kamu kesimi yatırımlarının artmasıyla 1960 sonrasında sendikal örgütlenme genişlemiş; üye sayısı 1980'de 15.000'e, 2000'de 20.000'e ulaşmıştır. Ancak 1983 sonrası sendikalaşma hızı, 1963-1980 arasındaki kadar olmamıştır.

Pek çok Anadolu şehrinde olduğu gibi Sivas'taki sendikal örgütlenme kamu kesimi ağırlıklıdır. Gerçi özel sektör işyerlerinin giderek arttığı 1980 sonrasında bu kesimde de örgütlenme başlamışsa da kamu kesimindeki örgütlenmeye göre bu sektördeki sendikalaşma oranlarının oldukça gerilerde seyrettiği gözlenmektedir. Bu durum, özel sektör işyerlerinin ölçek bakımından küçüklüğü ve işverenlerin sendikalaşmaya sıcak bakmamaları ile izah edilebilir.

Sivas'taki sendikalar, çalışma hayatı ile ilgili toplu sözleşme akdetme, greve karar verme ve uygulama gibi faaliyetler yanısıra, yörenin önemli sorunlarından biri olan konut sorununu çözmede üyelerine yapı kooperatifleri kurdurarak 1000 kadar konutun yapılmasına öncülük etmişlerdir.

Sivas'taki sendikal örgütlenmenin, şehre kamu ve özel sektör girişimleriyle yapılacak yatırımlar sonrasında genişleyen işçi istihdamına paralel olarak

artacağı kuşkusuzdur. 1940'lı yıllarda sendikacılığın önündeki engeller, güçlükler göz önüne alınırsa, Sivas'ta o yıllarda sendikacılığa ivme kazandıranların "zoru başarma" ile eşdeğer mücadelelerine saygı duymak gerekir.

RESUME

En Turquie, le syndicalisme a gagné légalité en 1946. Apres cette date, les ouvriers ont commencé à établir les syndicats en priorité dans les grandes villes telles que İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Zonguldak. Quelques ans plus tard, le syndicalisme s'est étendu sur les autres villes d'Anatolie parallèlement aux accroissements dans le nombre d'ouvriers. A Sivas, le nombre d'ouvriers s'est accru après les fondations des usines telles que Atelier de Chemin de Fer en 1939, Usine de Ciment en 1943, et Atelier militaire de Couture en 1945. Dans ce contexte, le premier syndicat a été établi par les ouvriers travaillant dans l'Atelier de Chemin de Fer en 1949 à Sivas. Selon les données de l'année "2000", à Sivas, il y a treize succursales de syndicat et 20.500 ouvriers affiliés à ces syndicats.

KAYNAKÇA

- CUINET, Vital (1892), *La Turquie d'Asie*, C. I, Paris.
- Çalışma Hayatı İstatistikleri* (2000). ÇSGB Yayını, Ankara.
- Çimse-İş Sivas Şubesi'nin 20.10.2000 Tarihli Yazısı.
- Demiryol-İş Sendikası Sivas Şubesi'nin 26.10.2000 tarihli Yazısı.
- DERELİ, Toker (1975), *Aydınlar Sendika Hareketi ve Endüstri İlişkileri Sistemi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- DUPRÉ, Adrien (1819), *Voyage en Perse dans les Anées 1807, 1808 et 1809*, Paris.
- Demiryol-İş Sendikası (1992), *Demiryol-İş Tarihi (1952-1992)*, Ankara.
- ESEN, Adem (1999), *Sivas Ekonomisi*, Sivas Belediyesi Yayını, Sivas.
- Haber-İş Sivas Şubesi'nin 16.11.2000 Tarihli Yazısı.
- Hizmet-İş Sivas Şubesi'nin 14.11.2000 Tarihli Yazısı.
- İŞIKLI, Alpaslan (1995), *Sendikacılık ve Siyaset*, C. II, Öteki Yayınevi, Ankara.
- KOÇ, Yıldırım (1999), *Türk-İş Tarihi'nden Portreler*, C. I, II, Türk-İş Yayını, Ankara.
- KUTAL, Metin (1959), *Le Syndicalisme Devant la Législation Turque et le Mouvement syndical en Turquie*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Grenoble.
- KUTAL, Gülten (1977), *Türkiye'de İşçi Sendikacılığı (1960-1968)*, İstanbul İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Maden-İş Sendikası Sivas Şubesi'nin 24.11.2000 Tarihli Yazısı.
- Milliyet Gazetesi*, 20 Temmuz 2000.

- Sağlık-İş Sivas Şubesi'nin 20.10.2000 Tarihli Yazısı.
Sivas Demiryol İşçileri Sendikası (1965), *XVI. Genel Kurul Çalışma Raporu*, Sivas.
Sivas Demiryol İşçileri Sendikası (1974), *1973-1974 Genel Kurul Çalışma Raporu*, Sivas.
Sivas Demiryol-İşçileri Sendikası (1995), *5. Dönem Çalışma Raporu*, Sivas.
Harb-İş Sivas Şube Başkanlığı'nın 25.10.2000 Tarihli Yazısı.
Sivas Koop-İş Şubesi'nin 25.12. 2000 Tarihli Yazısı.
Sivas Tek Gıda-İş Temsilciliği'nin 26.10.2000 Tarihli Yazısı.
Sivas Yol-İş Sendikası (1968), *3. Dönem Çalışma Raporu*, Doğu Matbaası, Sivas.
Sivas Yol-İş Sendikası (1973), *7. Dönem Çalışma Raporu*, Emek Matbaası, Sivas.
Sivas Yol-İş Sendikası (1975), *8. Dönem Çalışma Raporu*, Emek Matbaası, Sivas.
Sivas Yol-İş Sendikası (1977), *9. Dönem Çalışma Raporu*, Emek Matbaası, Sivas.
Sivas Yol-İş Sendikası (1979), *10. Dönem Çalışma Raporu*, Emek Matbaası, Sivas.
SÜLKER, Kemal (1955), *Türkiye 'de Sendikacılık*, İstanbul.
SÜLKER, Kemal (1966), *Dünyada ve Bizde Sendikacılık*, Varlık Yayınları, İstanbul.
SÜLKER, Kemal (1968), *100 Soruda Sendikacılık*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
Tarım-İş Sivas Şubesi'nin 25.10.2000 Tarihli Yazısı.
Tes-İş Sivas Şubesi'nin 20.10. 2000 Tarihli Yazısı.
Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi (1996), Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1996, C. I, II, III, İstanbul.
Türk-İş (1976), *İlkbahar Bölge Kurultayları*, Türk-İş Yayınları, Ankara.
Türk-İş Yıllığı 1999, C. I, Ankara.
Türk-İş 5. Bölge Temsilciliğinin 24.11.2000 Tarihli Yazısı.
Yol-İş Sendikası Sivas 1 ve 2 nolu Şubelerinin 10.11.2000 Tarihli Yazısı.